
KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

A SZENTELEKY-NAPOKON HANGZOTT EL

A TELJES KÉP

UTASI CSABA

Ilyenkor ősszel, az obligát zsíros kenyér és kávé elfogyasztása után, évtizedek óta be-benézünk a Szenteleky-emlékszobába, hogy pillantást vessünk „nagy-apánk” sztetoszkópjára, bútordarabjaira, leveleire, a díjazottak fényképeire, melyek mindennél beszédesebben az idő múlásáról tanúskodnak. Az emlékszoba tárgyai kivételes intenzitással kisebbségi létünk alapvető, el nem hanyagolható gondjaira emlékeztetnek, egyszersmind azonban impulzust adnak kintartásunknak is. Alighanem épp az emlékszoba hangulata teszi semmissé mindazokat az utóbbi évtizedben hangoztatott megállapításokat, melyek szerint irodalmunkra ma már a néhaiság ismervei jellemzők.

Szenteleky, s ebben persze nincs semmi rendhagyó, rajongásig menően szerette a könyvet. Hajszás, lázas estéin, ha a mélyen alvó vajdasági magyar lelkiismeretre és a végtelen közönyre kellett gondolnia, némi didaktikai szándékkal ilyen sorokat is papírra vetett: „Életünkhöz nemcsak testi táplálék kell, nemcsak kenyérrel élünk, hanem betűvel és gondolattal is. A takarékoságot nem kezdhetjük a betűn, az újságon, a könyvön, amelyek eszméket adnak, új bizonyosságok és színes álmok világába visznek”, következőképpen a „könyv nem lehet fényűzés még a legválságosabb időben sem”.

Amellett hogy minél több vajdasági magyar asztalán szeretett volna jó könyveket látni, Szenteleky egyúttal a szép könyv híve is volt. Meggyőződéssel vallotta, hogy az igazi könyvművészet az egységességen, a könyv minden elemének összhangján múlik, s ha irodalmunkban nagy ritkán ilyen kiadvány hagyta el a sajtót, lelkesedése nem ismert határt. Csuka Zoltán *Mindent legyűrő fiatalság* című kötetét pl. „gyönyörű, művészi teljesítmény”-nek tartotta, amelyet Balázs G. Árpád illusztrációi, az Uránia nyomda „tisza, egyszerű és

modern” betűi, a gondos tördelés és lapszámozás a kortárs „német és hollandus” kiadványok színvonalára emelnek.

Szenteleky azonban a maga művei tekintetében nem érhetett meg hasonló ünnepet. Az *Úgy fáj az élet* kivételével egyetlen igazi könyve sem jelent meg a korabeli Vajdaságban. Amikor az *Isola bella* utolsó részletének közzétételére került sor a *Vajdasági Írásban*, csak annyit szeretett volna elérni, hogy az otromba sajtóhibáktól hemzsegó folytatások áttördelésével könyv alakban is megjelenhessen a regény, a kiadó azonban elzárkózott óhajától. Mint ahogy később elzárkóztak a kéziratból a magyarországi kiadók is, úgyhogy a mű végül nagy késéssel Kolozsvárt jelent meg. Épp ezért érthető, hogy a háború alatt Szenteleky legigazibb tanítványa, Herceg János mindent megtett azért, hogy elődje írásai ne porosodjanak tovább a lapok és folyóiratok hasábjain. Hat kötetben az életmű csaknem teljes keresztmetszetét adta, amit Szenteleky levelezése egészített ki. A vállalkozás azonban nem érthette el célját, hiszen a háborút követő rendszerváltás osztályharcos türelmetlensége könyörtelenül háttérbe szorította Szentelekyt, olyannyira, hogy 1963-ban, születésének hetvenedik és halálának harmincadik évfordulóján még mindig csak két vékonyka könyvvel lehetett jelezni, hogy változatlanul közöttünk van.

Ilyen előzmények után került sor arra, hogy az utóbbi tíz-tizenkét évben, a Forum Könyvkiadó és Bori Imre jóvoltából, Szenteleky Kornél egybegyűjtött műveinek öt kötete közkinccsé vált. A bibliográfiai tájékoztatóval, utószóval, jegyzetekkel ellátott kiadványok teljes képet adnak írónk munkásságáról, nagymértékben megkönnyítve azok igyekezetét, akik majd az ellentmondásoktól sem mentes opus egy-egy részkerdését kívánják tanulmányozni. A sorozatnak azonban ezen túlmenően jelképes funkciója is van. Minthogy kisebbségi különéletünk eddigi legcudarabb évtizedében látott napvilágot, közvetve azt is hirdeti, hogy irodalmunk változatlanul élni akar.

S ez nem is oly kevés.

ÖT ZÖLD KÖNYV

TOLDI ÉVA

Kedves Barátaim!

A felkérés szerint a Szenteleky Kornél teljes életművét felölelő öt kötetről kellene most beszélnem, mert immár nem hallomásból, mások interpretációjából, hanem az író szövegeinek olvasásával győződhetünk meg arról, ki volt az, akit irodalmunk alapítójának tartunk. Nem sok írónk van, akinek a munkásságát teljes egészében megismerhetjük, éppen ezért kiadói vállalkozásként is jelentős az egész opus megjelenítése. Illene ilyenkor tárgyyszerűen felmérni

a munkásságot, új összefüggéseket keresni az életművön belül, azonban jelenleg egyetlen Szenteleky-kötet sincs a kezem ügyében, s így kénytelen vagyok szövetségesség helyett csak az emlékezetemre hagyatkozni, s ezúttal inkább távolról felidézni Szenteleky Kornél alakját.

A kötetek szerkesztése persze kellemes munka volt, bár néha kézirat hiányában nehéz volt eldönteni, mi a javítandó sajtóhiba, s mi a szerző akarata szerint való eltérés. Ilyenkor persze nemcsak az író életében megjelent utolsó lap- vagy folyóiratkiadást vettük alapul, hanem összevetettük a későbbi kiadásokkal is. A legtitokzatosabb különbségre ekkor figyelünk fel: az egyik szöveg Herceg János kiadásában egy bekezdéssel hosszabb volt, mint az újságban közölt. Pedig 1944-ben Szenteleky már rég nem javíthatott bele a szövegébe! A másik érdekesség: az ötödik kötet szerkesztése során figyeltem fel rá, hogy a *Napló* szedői rosszul tudták olvasni Szenteleky kéziratát, egészen pontosan a kézzel frott kéziratból szedték az újságot, s gyakran összetévesztették a *b*, a *t* és az *f* betűket, ami felettébb sok gondot okozott, tekintve, hogy Szenteleky követte korának világirodalmi kiadványait, korabeli festőket emlegetett, akiket ma már nem jegyeznek irodalom- és művészettörténetek.

Visszagondolva: a kötetek szerkesztése közben a legnagyobb hatást *Nyári délelőtt* címen összegyűjtött novellái gyakorolták rám, amelyek a betegséget és a meghalás pillanatát hozzák naturalista közelségbe, mintha a világon más nem is izgatta volna, mint a halál. És eközben egy pillanatra sem érezzük, hogy orvostanhallgató vagy már gyakorló orvos beszél hozzánk, a novellák az életen túl játszódnak, a halálnak megmarad a rejtélyessége, misztikuma, kiszámíthatatlan, ördögi mivolta. Empirikus tudása ellenére Szenteleky Kornél úgy gondolta és Herceg Jánosról szólva meg is fogalmazta, hogy „vannak igazságok, vannak hatalmas vágyak és érzések, melyek csak titkos képekben, furcsa szimbólumokban fejezhetők ki”.

Mindennek ellenpontja aztán a versekben megjelenő lírai én, az álmodozó, elvágódó poéta vagy a *Kesergő szerelem* Rezeda Kázmér-os hangulata, s benne az indázó mondatok, a túldíszítettség. Így már keletkezése idején sem írt senki, mintha megszületésének pillanatában azonnal elavulttá vált volna, s mégis elragadó a zeneisége, a jelzők halmozásával elért stílusa.

De talán a legszokatlanabb az a felismerés, hogy irodalmunk kezdetén egy európeér polgár áll, aki műveltsége folytán nagy befogadó és nagy összefoglaló lehetett, s esze ágában sem volt „a szélesebb horizontot feláldozni” a szűkebbért. Még akkor sem, amikor a helyi színek elméletét hirdette. Ellentmondásos egyénisége „kiegyenlítette”, összebékítette a szellemi sokrétűséget, a teremtést a szintézissel.

A helyi színekről most Janus Pannonius *A Narni-i Galeottóhoz* című versének egyik sora jut eszembe: „Mert ad a hely, *de el is vesz a szellemtől* –, ki tagadná?”

Kitekintek az ablakon: a Vogézek lábánál oxigént füstölnek a magasba a hegyhát lombhullató erdei – talán ide vágyódhatott beteg tüdejével Szenteleky is, a francia határ mellé, hiszen rendszeres olvasója volt a *Le Monde*-nak, németül pedig nemcsak beszélt, hanem írt is. Ahonnan belátható életnek és irodalomnak egy másik szelete, amelyben természetes, hogy az irodalomban eleve benne foglaltatik az, amit a hely szelleme adhat: a helyi szín; sőt ahol éppen ezért azt hiszik, minden érték az egzotikus keletről, az egzotikus Kelet-Európából származik. De ahonnan világosabban meglátható, fájdalom-sabban tudatosítható az is, mi az, amit a hely elvett, elvesz a szellemtől.

A KÖLTŐ BOGDÁN JÓZSEF KÉT ARCA

BENCE ERIKA

Természetesen nem Bogdán József az első és egyetlen olyan író/költő irodalmunkban, aki belső költői világa kibontakozásának folyamatát, költészetének e korai fejleményeit is kötetben mutatta be. Gondoljunk csak Tolnai Ottó vagy Domonkos István első versesköteteire. Az viszont már ritkább jelenség, hogy valaki csak e költői-alkotói lét és beszédmód nyilvánosságátélenének többszöri kísérlete után jelentette meg – mint Bogdán – „ténylegesen” első, igazi, esztétikai mércék és hatástendenciák tekintetében is költővé minősítő kötetét. Esetében ez a – félig-meddig magánkiadású *Ablakok* (1989) és *Billegések* (1992) című versciklusokat követő – *Szívzörejek* (1994) című kötet volt, amit *Szeder indája* (1998) című, gyermekverseket tartalmazó könyve követett. Hogy mennyire képlékeny – nem végleges – anyag, organikusan változó szövet az, amely a négy kötet versvilágát alkotja, sajátosságok együtthatásuknál mi sem bizonyítja jobban. Korábbi verseskötetében csak egyetlen költeményt teremtő élmény (pl. a *Billegések* kettős *Infarctus cordis*-versének halállátvány-élménye) a következő kötetben egy egész ciklusnyi vers motívumrendszerét és hangulati telítődését formálja (pl. a *Szívzörejek Koszorúér-szürkület* című versegyüttese esetében), vagy: a *Szívzörejek Gyermekhargon* című ciklusának a gyermek – világra vetülő – látószögét érvényesítő beszédmódja a *Szeder indájában* kifejezetten gyermekköltészetet teremtő Bogdán József ihletét előlegezte és érlelte meg. Emellett konkrét versek és versformák hagyományozódnak kötetről kötetre Bogdán költői világában, de ezek nem a pusztá ismétlés, pótlás vagy terjedelemnövelés szándékát szolgálják, hanem az új kontextusba helyeződő újraértelmezés és -értés, valamint új látványok és jelentések képzésének gesztusát. (Pl. a *Szívzörejek* végső lebontottságot és

tágasságot kifejező haiku-formái a *Szeder indájában* a játékoság érzetét kel-
tik.)

A lét alapvető tartalmait (pl. születés, csoda, halál, magány, kiszolgáltatottság) jelentő tudás, ami a világ dolgait és jelenségeit spekulációmentesen befogó/befogadó gyermeki rezonanciakészség következtében vált felismerhetővé és begyűjthetővé, továbbhagyományozódva a költőként megszólaló felnőtt világába, egyetemes emberi sémákkal, végső, komor, megválaszolhatatlan „esti” kérdésekkel konfrontálódott. Az apa betegsége és halála kiváltotta gyermeki döbbenet (pl. az *Infarctus cordis Ne mondd senkinek* alakváltozatában) halál-versek, a gyermeki társtalanságélmény magányosságversek, a természetes elmúlás jelenségével találkozó kamasz felismerése lelki értelmű pusztulást („korszorúér-szürkületet”) megjelenítő költemények inspiráló alapmozzanatává vált. Az elvont emberi értékeknek és érzelmeknek, a fölöttes tendenciáknak való kiszolgáltatottság élményével történő folyamatos és erőteljes magánemberi/hivatásbeli szembesülés a költőként való létezés formáit is megváltoztatta Bogdán esetében. Ezek a határok elsősorban a költői léttér kiterjedését módosították: a magántér nyilvánossá válásának tanúi lehetünk, egy korábban zárt, a lélek belső szféráiból táplálkozó, visszafogott hangnem közéletibe fordulásának folyamatát figyelhattuk meg Bogdán József költészetében. Különösen kifejezett ez a tendencia a *Szívzörejek* ún. háborús versei esetében. A hangnemmódosulás természetszerűleg vonta maga után a költői attitűd átalakulását is. A magántér falai között ténykedő költő helyett az irodalmi esteken „egzaltált papi imát” mondó szerző áll előttünk. A közvetlen alkotói-befogadói kapcsolaton alapuló beszédműben is szerepet vállaló szónok lép elénk. E kettős szerepkör következményeként ápolódott ki Bogdán József kettős emberi-költői arcéle is. Egy nagyon is „önmagából” táplálkozó, egyszemélyes, lírai indíttatású versvilágokat alkotó költő szól hozzánk a verseskötetekben, a közéleti költő, a rétor pedig a szóbeli artikuláció formáiban. Esztétikailag értékesebb az előző, lélektanilag hatásosabb az utóbbi magatartás.

A VÁRT – VÁRATLAN KÉZFOGÁS

A kanizsai Orbis folyóiratnak ítélt Bazsalikom-díj indoklása

1995-öt írtunk, amikor Kanizsán a Kanizsai Kör értelmiségi-művészeti csoport kezdeményezése nyomán újtára indult egy irodalmi folyóirat, *Orbis* lett a neve, ami földkerekséget, zárt kerek kis világot jelent. Ami nagy-nagy ritkaság, nem főszerkesztői, alapítói útravalóval, vezércikkkel, hanem egy verssel, *Dal*, illetve *Pesma* volt a címe, mert a költő, Pap József egyszerre két nyelven írta, többek közt a következőket:

„Az üdvösség, amelyért emberbe haraptál,
Kétrét görnyedtél, és magadra maradtál,
Most eláraszt a váratlan kézfogásban”

És ez az indulás tartalmában, a nyelvek közösségének gesztusában talán öntudatlanul is előrevetítette egy tárgyi szempontból szinte a semmiből induló, de rengeteg lelkesedésből, felgyülemlett szellemi erőből fogant kisvárosi folyóirat sorsát.

Az indulás tele volt félelemmel, kételyekkel: Lehet-e ennyire vidéken folyóiratot, annyi hasonló szerepű mellett irodalmi folyóiratot, sőt kétnyelvű, és fordított folyóiratot újtára bocsátani? Ki lesz az olvasója, írója, terjesztője? Mi lesz, ha nem összekapcsolja, hanem kizárja mindkét olvasóközösséget a kétnyelvűség. Különösen az éppen múltunkká váló öt–tíz esztendőben, amikor a fordításban tükröződő érdeklődésünk is apadni látszott.

Nos, elmúlt azóta öt év, megjelent a folyóiratnak húsz száma, és az *Orbis* válaszolt az aggályok, a kétkedés kérdéseire: Megtalálta helyét, munkatársi gárdáját, olvasóját, és ugyan tart még az útkeresés, de hangját, ars poeticáját is. Ennek a pályának, küzdelemnek minden elemét nem a mi tisztünk a Bazsalikom-díj indoklásában elmondani. Azt viszont példaértékűként kell kiemelnünk, ahogyan néhány művelődési, művészeti közügyünknek az élére állt: a környezetvédelemnek, a kanizsai dzsessznapoknak, áldozatkész segítője lett a már összebékült táború Kanizsai Írótáborunknak, és amit itt és most leghangosabban kell kimondanunk, a műfordítás, a kétnyelvűség ügyének.

Ezekről szólva, sajnos jól tudjuk, divatfogalmak, közhelyek özönén át kell a lényeghez eljutnunk; a különböző gyökerekből táplálkozó, de levelükkel, szirmaikkal összesimuló virágok metaforáig, az egyetlen elhasonítás, asszimiláció nélküli összekapcsolódás, a fordítás igazságáig, amely nem lehet kor kérdése, divatja, amelynek múlhatatlan jelképe lett Szenteleky Kornélék *Bazsalikomja*.

Egy kétnyelvű, magyar–szerb, szerb–magyar folyóirat nemcsak fordítás, fordítások eredménye, hanem fordításszervezésé, egymás legidősebb alkotásai iránti fogékonyságé, a válogatásban, az arányokban tetten érhető érzékenysége, ízlése. Olvassuk, forgatva olvassuk az *Orbis* akármelyik számát, és megképződik előttünk ez az irodalmi hitvallás: benne van egy adott olvasóközösségnek szóló, önelvű szerb és magyar szövegvilág, illetve az éppen kiteljesedő kézfogás, ide és oda fordított egymásra rétegződés. Ez az öntörvényűség, hatás és kölcsönhatás olvasó szemünk előtt válik új értékke, minőséggé, összességében az öt évfolyamban impozáns teljesítményé.

Ez a teljesítmény, húsz szám több mint száz fordítása az *Orbis* szó eredeti jelentésének kerek teljességét példázza, amellet hogy azért a szerb–magyar

fordítás az erősebb súlypontú, a másik viszonylat is reprezentáns, jeles értékű, minden műfajra kiterjedő; a klasszikusok mellett egészen napjaink kortársirodalmát is felölelő. Lássunk csak néhány nevet minden viszonylatból ennek bizonyosságául: Jovan Dučić, Miloš Crnjanski, Ivan Goran Kovačić, Stevan Raičković, Tanja Kragujević, Čedomir Mirković, Tatjana Cvejić, Milovan Miković, Đorđe Kuburić, illetve Pap József, Hamvas Béla, Weöres Sándor, Illyés Gyula, Tolnai Ottó, Czákó Gábor, Koncz István, Sziveri János, Makovecz Imre, Márai Sándor, Petőfi Sándor, Szabados György, Beszédes István és mások.

Méltányos és illendő a hídvörökről, a fordítókról is szólnunk: az oroszlanrészt vállaló Túri Gáborról, korábbi Bazsalikom-díjasunkról, B. Foky Istvánról, Beszédes Istvánról, Fehér Illésről, Molcer Mátyásról, illetve Sava Babićról, Draginja Ramadanskiról, Tatjana Cvejićről, Marta Micićről, Šalgo Juditról, Ljubomir Đukićről, Lazar Merkovićről, másik Bazsalikom-díjasunkról, Radics Viktóriáról, harmadik díjazottunkról. A hogyan kérdésére ennyire dióhéjban ekkora mezőnyben felelőtlenség lenne szólni, de egy biztos, ennek a fordítás-irodalomnak semmilyen összefüggésben nincs miért szégyenkeznie.

Nagy örömünkre szolgálna, ha még sokáig épülnének ezek a lerombolhatatlan hidak, és erőteljesebbé válna a több nyelvre kiterjedő párhuzamos fordítások közlésének hagyománya, sőt a fordítói vallomások, műhelytanulmányok közléséé is, amilyeneket Radics Viktória vagy Marta Micić tollából olvashatunk. Igaz, ezek művészi hitvallása ellent látszik mondani a fordítás tapasztalatilag megragadható, rendszerezhető tudományának, de minden elv helyes, ha a jó, ünnepeelt folyóiratunkban is megvalósuló fordítást, az igazi kézfogást szolgálja.

PAPP György

*

Az előkelő Bazsalikom-díjat megköszönve, szeretném közölni, hogy az *Orbis* folyóirat szerkesztői az *Orbis* folyóirat sajátos arculata kialakulásának öt éves évfordulójának ajándékeként élik meg.

Az *Orbis* sajátos arculatára hivatkozva hangsúlyozni szeretném, hogy a fordításirodalom pártolása a folyóirat létezésének célját jelenti, amely életfilozófiát, az emberi életmódot illusztrálja a világ globális esztétikai erejének segítségével.

Az *Orbis* olyan irodalmi médium, amely felleli és teremti a magasrendű irodalom irodalmi-fordítási erejét. Az *Orbis* munkatársai úgy tudják, hogy nincs olyan ok, amely miatt rejtőzködniük kell a szabad irodalmi üzenetektől. Nem vagyunk rabjai az új világnak, de nem békülünk az egyik kultúra közömbösségével egy másik kultúra iránt, nem békülünk azzal a közömbösséggel, amely

annyira eluralkodott a huszadik század utolsó évtizedében. Az irodalmi fordításoknk köszönhetően a legkülönbözőbb tapasztalatokkal gazdagodtunk, és szavainkban és tetteinkben nem volt és ma sincs gyűlölet.

Az olyan irodalmi projektumok, mint amilyen az *Orbis* is, megőrizték Vajdaságban a polgári méltóságot, méghozzá a szerkesztőségi politika sajátos arculatában, az *Orbis* karakterében és egyediségében, s ezért vált ismertté a folyóirat a szélesebb közönség körében is. A nyílt irodalmi szellem, amely a bizalmat és együttműködést kínálja a különböző származású művészeknek, ilyen módon túlhaladja az önző, alacsonyszintű emberi érzéseket és aktivitásokat, bizonyítva, hogy a kultúra énünk jobbik fele.

Az *Orbis* egészen konkrétan az elmúlt öt nehéz évben is együtt tartott bennünket, hirdelve a különbözőségekhez való jogot, jogot az új irodalmi jelenségekre és törekvésekre, egyúttal pedig a kötelező megbecsülését annak az örökké állandó hagyománynak, amely szülője.

A díj, amit ma átveszünk, arra kötelez bennünket, hogy tovább kutassuk az élet és az irodalom értelmét, a Természetet és az Embert attól a vágytól vezéreltetve, hogy jobban megismerjük egymást, hogy szélesítsük a barátság térségeit, az együttműködést és a bizalmat, hogy Vajdaság és tágasabb környezetünk igazi értékeit folyóiratunkban képviseljük, magasra emelve nemcsak azt a szellemi áramlatot, hanem magát a szellemet, amit a mai irodalom képvisel.

Ljubomir ĐUKIĆ